

Iz književnosti i kulture

Dragutin Horvat

»DER BUTT« — NOVI ROMAN GÜNTERA GRASSA

Prvih dana kolovoza prošle godine pojavilo se u knjižarskim izlozima SR Njemačke novo djelo Güntera Grassa, autora romana »Die Blechtrommel« (1959), jednog od najznačajnijih i najosebujnijih ostvarenja poslijeratne njemačke pripovijedne proze. Roman »Der Butt« (morska riba srodna listu — u nas oblič kvrگاš) bez sumnje je prvorazredan događaj u literarnom životu njemačkog jezičnog područja u tisuću devetsto sedamdeset sedmoj godini, iako manje svojim umjetničkim dometom, a mnogo više spektakularnošću reklamne akcije koja je pratila njegovo objavljivanje, svojevrsnim presedanom u praksi izdavanja beletristike.

I tematikom i načinom gradnje epske strukture novi je roman blizak tekstovima »Trilogije o Gdanjsku« (»Die Blechtrommel«, novela »Katz und Maus«, 1961. i roman »Hundejahre«, 1963), pa se pri pokušaju njegove ocjene neminovno nameću usporedbe s tim tekstovima, posebice s prvim romanom trilogije, koji je autora učinio poznatim i priznatim u najširoj svjetskoj književnoj javnosti.

Prije svega primjećujemo sličnosti u načinu konstruiranja radnje. I u novom romanu, kao i u životnoj ispovijesti patuljka Oskara Matzeratha, Grass varira tradicionalnu shemu okvirne pripovijesti (Rahmenerzählung), odnosno okvirnog romana (Rahmenroman). U oba teksta odvijaju se istodobno dvije radnje smještene na dvije vremenske razine. Prva, okvirna radnja locirana je u sadašnjosti. U romanu »Die Blechtrommel« to je SR Njemačka sredine pedesetih, u romanu »Der Butt« SR Njemačka sredinom sedamdesetih godina. Druga, uklopljena radnja oživljava prošlost. U prvom romanu pedesetak godina povijesti Gdanjska i Njemačke dvadesetog vijeka, a u posljednjem gotovo četiri tisuće godina zbivanja na tlu poljske i njemačke Pomeranije — od mitskih davnina kamenog doba do radničkih nemira u Gdanjsku tisuću devetsto sedamdesete.

Dvojnost se javlja i na nivou karaktera prikazanih zbivanja i na nivou odnosa tih zbivanja prema principu mimeze. Tako se i u okvirnim i u uklopljenim radnjama oba romana neprestano isprepliću elementi literarne fikcije s elementima autentične povijesti. Ličnosti i događaji, plod Grassove pripovjedne imaginacije, egzistiraju uz stvarne historijske ličnosti i događaje. I u odnosu prema principu mimetičnosti oba teksta pokazuju identičan osnovni postupak. I sferu realnog i sferu fikcionalnog karakterizira kompleksan način pripovijedanja, koji ujedinjuje mimetičnost realističke naracije s antimime-

tičnošću bajke. Na ovom posljednjem planu primjećujemo, međutim, i razlike između prvog i posljednjeg Grassova romana. U prvom romanu je antimimetičnost naracije u najvećem dijelu vezana uz uklopljenu radnju, uz Oskarovu rekonstruiranu i iskonstruiranu prošlost. »Der Butt« u tom pogledu ide mnogo dalje i uvodi antimimetiku bajke u jednakoj mjeri i u okviru i u uklopljenu radnju, što je motivirano i književnom tradicijom na kojoj Grass gradi svoje novo djelo. Osnova romana je, naime, bajka kao specifična prozna vrsta, pa i konkretan tekst bajke — poznata priča o siromašnom ribaru i njegovoj ženi iz zbirke bajki braće Grimm, zabilježena početkom prošlog stoljeća upravo u kraju u koji je smješten i najveći dio radnje romana. Literarni predložak Grass reducira na trojnu konstelaciju likova — muškarac, žena i čudotvorna riba koja ispunjava želje — i varira tu konstelaciju u obje radnje romana kroz četiri tisuće godina povijesti. Povijest je tu promatrana u prvom redu kroz prizmu odnosa muškarca i žene. U tom odnosu čudotvorna riba iz bajke ima ulogu muškarčeva savjetnika i nosioca ideja napretka čovječanstva, što je u okvirnoj radnji, u sedamdesetim godinama dvadesetog vijeka dovodi pred sud berlinskih feministkinja pod optužbom da je svojim savjetima pridonijela raspadu matrijarhata i tokom četiri milenija pomagala stvaranju i učvršćivanju prevlasti muškarca.

Dvije radnje novog Grassova djela ne povezuje samo lik čudotvorne ribe s mitskim svojstvom besmrtnosti. Neovisno je o vremenu i bezimeno pripovjedačko »ja«, još jedna Grassova verzija tradicionalnog auktorijalnog pripovjedača, srodna samodopadnom patuljku-autobiografu iz prvog, i svugdje prisutnom Amselu-Brauxelu, koordinatoru i supervizoru pripovjedačkog kolektiva Brauxel-Matern-Liebenau iz trećeg dijela »Trilogije o Gdanjsku«. Svi ti pripovjedači ujedinjuju u sebi i osobine fikcionalnog literarnog lika i apstraktnu literarnu funkciju pripovjedne instancije. Pri tom je u oba romana »Trilogije« uspostavljena ravnoteža tih dviju komponenti i pred nama su akteri-autori u čijoj strukturi prevladava element mimetičnosti. U romanu »Der Butt« ta je ravnoteža narušena i tu je pripovjedač u mnogo većoj mjeri upravo literarna funkcija. Njegova antimimetička sposobnost transformacije u likove romana, sposobnost istovremenog postojanja i u prošlosti i u sadašnjosti pripovjednog trenutka stavlja ga iznad tokova radnje na nivo apstraktnog pripovjedačkog apsoluta koji sudjeluje u fikcionalnoj radnji, ali ujedno i djeluje na nju.

Takvom, vrlo složenom i u svojoj složenosti gotovo perfekcionističkom kompozicijom teksta Grass ipak ne uspijeva u potpunosti prikriti izrazito slaba mjesta svojeg posljednjeg romana. To se prije svega odnosi na prikazivanje fiktivnih i stvarnih događaja iz najbliže prošlosti u posljednjim poglavljima romana, radnja kojih nas vodi kroz šezdesete i sedamdesete godine našeg vijeka. Isti taj nedostatak pokazao je u vrlo drastičnom obliku roman »Ortlich betäubt« (1969), pokušaj epskog oblikovanja studentskih previranja u SR Njemačkoj krajem šezdesetih godina. U konfrontaciji s dojučerašnjom sadašnjošću Grassova pripovjedna proza gubi snagu i svježinu i javlja se manira. Vrlo često su to manirizmi pripovjednih postupaka koji pokušavaju prikriti praznine i neuvjerljivosti pripovijedanog sadržaja.

I pokušaj integriranja lirskih cjelina u prozno tkivo romana u mnogom diskreditira ne samo sam tekst nego i Grassa kao liričara. Ta lirika, koja čini otprilike trećinu cjelokupnog djela, vezana je tematikom ili idejnošću s proznim dijelovima teksta, ali svojom invencijom i slojevitošću samo podsjeća na Grassova lirska ostvarenja u zbirkama »Vorzüge der Windhühner« (1956), »Gleisdreieck« (1960) i »Ausgefragt« (1967).

Izvjerna mjera manirizma zamjetljiva je i u literarnom oblikovanju empirijskih sadržaja koje je poslijeratna njemačka epika prešutno ignorirala i koji tek pojavom romana »Die Blechtrommel« dobivaju svoj umjetnički uvjerljiv literarni oblik. Tu se u prvom redu radi o prikazivanju »tabuiziranih« sfera fiziološkog i seksualnog. Na nekim mjestima u novom Grassovu romanu ne možemo se oteti dojmu da modernizirana bajka o ribaru i čudotvornoj ribi upravo penetrantno insistira na prikazivanju seksualnosti, pa čak i seksualne perversije, motivirajući takav postupak isključivo željom za jeftinim šokiranjem čitaoca. Znači li taj korak prema ivici literarne pornografije pomanjkanje invencije, stvaralački umor epičara Grassa ili nedovoljnu pripovjedačku disciplinu? Odgovor na to pitanje mogu dati samo naredna Grassova prozna djela. Jedno je, međutim, sigurno: »Der Butt«, zasad posljednje autorovo pripovjedno ostvarenje, mnogo je zanimljivije po načinu na koji priča, nego po onome što nam želi ispričati.

Dubravka Ugrešić

SUVREMENA SOVJETSKA PROZA

U susretu sa sovjetskom proznom produkcijom sedamdesetih godina čitalac neće biti iznenađen »novinom« nove proze kao što je to bio u šezdesetim godinama, kad se pojavila tzv. mlada proza s urbanom (A. Kuznecov, A. Gladilin, G. Vladimov i — najpoznatiji V. Aksjonov) i seoskom tematikom (V. Lipatov, A. Rekemčuk, A. Tkačenko i — najpoznatiji V. Šukšin).

Jedan od prvih dojmova je snažan razvoj pojedinih nacionalnih književnosti unutar šireg, sovjetskog konteksta. Tako za primjerom Čingiza Ajtmatova, jednog od prvih koji je probio nacionalne granice i postao poznat i izvan granica Sovjetskog Saveza, slijede novi, mladi autori. Spomenimo usput da veliku ulogu u uzajamnom upoznavanju nacionalnih književnosti ima časopis »Družba narodov«. Zanimljiva je i činjenica da sve veći broj pisaca stvara na ruskom jeziku. U tom smislu spominjemo već poznatog abhazijskog pisca Fazila Iskandera. Bjeloruski prozaik Vasilij Bikov, na primjer, koji se pojavio u šezdesetim godinama, jedan je od onih koji se stalno nalaze u fokusu sovjetske kritike i čitalačke publike (ako ne po knjigama, a ono naša publika poznaje Bikova po filmu koji je relativno nedavno prikazan na našoj televiziji, a rađen je prema Bikovljevoj noveli — »Sotnikov«). Sve se češće u sovjetskoj kritici spominje i ime armenskog prozaika mlađe generacije Granta Matevosjana (»Hleb i slovo«, 1974), koji u novije vrijeme osim seoske, usvaja i urbanu tematiku (»Pohmel'e«). Najviše pažnje danas nesumnjivo privlači pribaltička proza. Razlog tome je suvremena tematika i suvremen prozni izraz. Od mlađih pisaca koji unose u sovjetsku prozu nacionalnu specifiku svoga kraja spominjemo uzbekog prozaika Timura Pulatova i njegovu zbirku »Vladenija«, 1976. (Ta je zbirka objavljena u biblioteci »Družba narodov«, časopisa koji ima širi, sovjetski profil.) Zanimljiv je i mladi prozaik korejskog porijekla Anatolij Kim, koji je u 1976. objavio svoju prvu knjigu pripovijedaka pod naslovom »Goluboj